

Dr hab. Stanisław Kijaczko

Opole 2015-08-20

Instytut Filozofii

Uniwersytet Opolski

OCENA

pracy doktorskiej Pani magister Katarzyny Młynek na temat:

Zagadnienie komunikacji w filozofii Johna Deweya

Promotor: prof. dr hab. Piotr Gutowski, promotor pomocniczy: dr Emanuel Kulczycki

Lublin 2015, s. 201

Będący przedmiotem rozprawy problem badawczy dotyczy miejsca i roli zagadnienia komunikacji w filozofii Johna Deweya. Potraktowanie kompleksu problemowego zwanego komunikacją jako motywu funkcjonalnie przewodniego w krytycznym omówieniu całości myśli jednego z współtwórców prężnego nurtu – pragmatyzmu, który odcisnął niepodważalne piętno nie tylko na filozofii, ale i na całej współczesnej kulturze – jest oryginalnym przedsięwzięciem autorskim, zapelniającym istniejącą lukę. Kolejnym walorem pracy jest aktualność tematu. Problem komunikacji we współczesnej kulturze demokracji deliberatywnej i w jej relacji do innych tradycji wciąż pozostaje zagadnieniem kluczowym. „Cywilizacja pozostanie barbarzyńska, dopóki dzieli istoty ludzkie na sekty, rasy, narody, klasy i kliki, które nie mogą porozumiewać się ze sobą” – pisze Dewey w *Sztuce jako doświadczeniu*. Kluczem do pogodzenia indywidualizmu i pluralizmu z wartościami wspólnotowymi jest efektywna komunikacja, w której Dewey upatruje najważniejsze narzędzie transformacji dotychczasowej sytuacji społeczno-politycznej.

Hipoteza, w myśl której pojęcie komunikacji odgrywa w myśli Deweya rolę centralną, określa główny problem badawczy rozprawy: czy i w jaki sposób klasyczny podział na dwa ujęcia komunikacji: transmisyjne i konstytutywne (skupiające się,

odpowiednio, na transmisji danych i na konstytucji świata społeczno-kulturowego) pozwala na lepsze zrozumienie koncepcji Deweya? Ze współczesnych dyskusji toczących się w ramach teorii komunikacji Autorka czerpie narzędzia do interpretacji sposobu ujmowania analizowanego fenomenu przez amerykańskiego filozofa. Zawarte w pierwszej części rozprawy szczegółowe, wręcz drobiazgowo analizy opracowań (przede wszystkim anglojęzycznych; polska literatura przedmiotu jest skromniej reprezentowana) o charakterze syntetycznym i klasyfikacyjnym są świadectwem rzetelnego warsztatu badawczego. *Zagadnienie komunikacji w filozofii Johna Deweya* jest jednak pracą z zakresu filozofii komunikacji. Katarzyna Młynek nie poprzestaje na tych dociekaniach nad naturą komunikacji, które urosły do rangi samodzielnej dyscypliny (komunikologii). Wskazuje na odmienne założenia filozoficzne, leżące u podstaw klasycznego podziału na model transmisyjny i konstytutywny. Baza metodologiczna i interpretacyjna ulega poszerzeniu o znaczące filozoficzne źródła badawcze (Sokrates, św. Augustyn, Kartezjusz, Locke, Hegel, Heidegger, Gadamer, Davidson, Habermas – aczkolwiek w zbyt małym stopniu, przedstawiciele filozofii dialogu), nie mówiąc o wkładzie pragmatyzmu (łącznie z neopragmatyzmem) we współczesne rozumienie i sposób badania komunikacji.

Praca została podzielona na trzy główne rozdziały. Rozdział I zatytułowany *Transmisyjne i konstytutywne koncepcje komunikacji* to rozbudowana analiza kluczowych kwestii rozważanych w ramach teorii komunikacji. Jej zadaniem jest uporządkowanie poruszanej w rozprawie problematyki. Zadanie to zostało dobrze wykonane, zarówno gdy idzie o dobór zagadnień, stanowisk i kwestii dyskusyjnych, jak też o wypracowanie narzędzi pojęciowych wykorzystanych w interpretacji myśli Deweya. Autorka skupia się na kwestiach problematyzujących tytułowe zagadnienie, takich jak sposoby ujmowania podmiotu komunikacji, rola kontekstu komunikacyjnego, intencjonalność, kryterium efektywności, komunikacja interpersonalna i intrapersonalna. Metateoretyczna analiza zagadnień będących przedmiotem badań nad komunikacją przynosi uporządkowanie współczesnych ujęć komunikacji, skonfrontowanie ze sobą dwóch perspektyw badawczych: psychologistycznej i antypsychologistycznej oraz odmiennych założeń epistemologicznych i ontologicznych. Zaletą tej części rozprawy jest ciągle

konfrontowanie ze sobą dwóch wybranych typów idealnych: ujęcia transmisyjnego i konstytutywnego („rytualnego”, „orkiestralnego”), co nadaje dyskursowi dynamiczny charakter. Autorka wykonała rzetelną pracę – nie tylko rekonstrukcyjną, ale także interpretacyjną. Pole krytycznych analiz jest tu wyraźnie zakresłone; kryterium wyboru jednego z wielu możliwych sposobów klasyfikowania zagadnienia komunikacji jest według Autorki jego filozoficzna użyteczność, co widoczne jest w kolejnych rozdziałach.

Rozdział II (*Filozoficzne podstawy Deweyowskiej koncepcji komunikacji*) przynosi przede wszystkim analizę Deweyowskiego naturalizmu w oparciu o dwa kluczowe zagadnienia: naturalistyczną metafizykę i naturalistyczną koncepcję człowieka. Jest to właściwy punkt wyjścia dla badania komunikacji w kontekście filozofii Deweya, gdyż uważał on, że bez zaobserwowanej w przyrodzie „naturalnej mowy świata” nie pojawiłaby się właściwa człowiekowi funkcja nadawania znaczenia i wartości rzeczom materialnym za pomocą znaków i symboli – funkcja, od której według Deweya zależą wszelkie przewidywania, rozumne plany, kalkulacje i zamierzenia.

Autorka wskazuje na szczególnie charakter Deweyowskiego naturalizmu jako „pewnej ogólnej wizji rzeczywistości, która ma istotny wpływ na jego filozofię społeczną i filozofię wychowania” (s. 87). Jest to celne stwierdzenie, jako że filozofia jest dla Deweya badaniem doświadczenia życiowego, doświadczenia „nasyconego barwami życia społecznego”. Brak tu jednak doprecyzowania ze strony Autorki, na czym ta ogólna wizja polega. Pisz też: „Nie wszyscy zgadzają się ze stwierdzeniem, że Dewey prezentuje jakąś metafizykę (np. przeczy temu Rorty)”. W ujęciu Deweya metafizyka, jako dyscyplina dociekająca „podstawowych typów powiązań” nie ogranicza się do jednej spośród wielu równie uprawnionych perspektyw badawczych, lecz stanowi ogólną teorię istnienia. Rorty natomiast zarzuca Deweyowi-metafizykowi pozostawanie w służbie filozofii systematycznej (którą on sam przeciwstawia filozofii budującej) i dążenie do dokładnego przedstawienia typowych cech natury, doświadczenia, kultury. Deweyowska naturalistyczna metafizyka analizowana jest w oparciu o kluczowe pojęcia doświadczenia i bycia na sposób badania. Metafizyka amerykańskiego filozofa zanurza się całkowicie w żywym świecie interakcji i jest podstawową teorią wyjaśniającą, w jaki sposób komunikacja i badanie są możliwe i

konieczne.

Praca przynosi pogłębioną analizę niejednoznacznych w interpretacji kategorii i koncepcji, takich jak sytuacja, instrumentalizm, jakościowy charakter doświadczenia. Przedstawia główne założenia empiryzmu Deweya w oparciu o kategorię ciągłości, wyrażającą strukturalny i funkcjonalny aspekt doświadczenia, jednoczącą różne elementy zmysłowe w całość, nadającą nowy wymiar danym zmysłowym i znoszącą epistemologiczny dualizm źródeł wiedzy bezpośredniej: racjonalistycznej koncepcji poznania oraz empirystycznej koncepcji wiedzy zmysłowej. Przyjęcie wybranej przez Autorkę perspektywy badawczej podkreśla antydualistyczne nastawienie Deweya. Wszystkie rozdziały pracy w sposób metodyczny i wielokontekstowy pokazują, że amerykański filozof dążył do zniesienia wyraźnego odgraniczenia ujęcia transmisyjnego od ujęcia konstytutywnego komunikacji. Deweyowskie rozumienie komunikacji w szczególny sposób uwypukla antydualistyczny charakter jego filozofii doświadczenia, zarówno w aspekcie odrzucenia dualizmu ontologicznego (dualizm ducha i ciała), jak też epistemologicznego (dualizm formy i treści poznania). Zgodnie z pragmatycznym rozumieniem świata jako „nieukończonego projektu”, stwierdza Autorka, komunikacja jawi się jako narzędzie przy pomocy którego można kształtować otaczającą nas rzeczywistość. Komunikacja nie polega jedynie na przekazywaniu informacji, ale na „uczestniczeniu we wspólnym znaczeniu, konstruowanym w ramach dokonujących się interakcji w ramach sytuacji kulturowej określającej spektrum możliwych działań podmiotów”. Zagadnienie komunikacji jest kluczowe dla Deweyowskiego instrumentalizmu, który traktuje język jako „narzędzie narzędzi”, jako rezultat i warunek wspólnego doświadczenia i działania, a nie jako neutralny przekaznik prywatnych stanów mentalnych biernego obserwatora, oddających bieg zdarzeń zachodzących w gotowym, ukształtowanym wcześniej świecie.

Autorka podkreślając rolę i znaczenie komunikacji interpersonalnej jako wspólnej partycypacji w kulturze, pokazuje zarówno związki, jak też różnice zachodzące pomiędzy Deweyowską koncepcją komunikacji a filozofią dialogu. Kładzie nacisk na relacje powstające pomiędzy komunikującymi się podmiotami, dzięki którym możliwe staje się wypracowanie wspólnie podzielanych celów, poglądów i aspiracji. Dokonuje

interesujących porównań między Heideggerowskim byciem-w-świecie i Deweyowskim byciem-w-komunikacji.

Analizując Deweyowską teorię badania, Autorka stawia tezę, że zagadnienie komunikacji wiąże się u Deweya „raczej z zagadnieniami etycznymi, a nie logicznymi” (s. 114). Tymczasem autor *Logic: The Theory of Inquiry* uważa logikę za metodologię dyscyplin praktycznych, za metodologiczny, historycznie kształtowany system dyrektyw. Dewey traktuje swoją „nową logikę” jako progresywną analizę funkcji i właściwości doświadczenia ujętego w formułę różnorodnych badań. Dostrzega to zresztą Autorka w późniejszych partiach pracy, stwierdzając ścisły związek Deweyowskiej koncepcji komunikacji z pragmatystyczną teorią prawdy.

Dewey uważał, że filozofia odżywa, kiedy przestaje być pomysłem na zajmowanie się problemami filozofów i staje się, uprawianą przez filozofów metodą zajmowania się problemami ludzi – szczególnie wtedy, gdy te problemy powstają. Jako działalność krytyczna, filozofia pragmatyzmu dokonuje za pomocą „metod inteligencji” rekonstrukcji w edukacji, w sferze publicznej, politycznej, moralnej. Dla Deweya edukacja jest „laboratorium, w którym filozoficzne rozróżnienia są brane *in concreto* i podlegają testowaniu”. Zaskakująca jest więc notatka Autorki w przypisie na stronie otwierającej Rozdział III zatytułowany *Spoleczne konsekwencje Deweyowskie koncepcji wychowania*: „najważniejsze pedagogiczne teksty Deweya są przetłumaczone na język polski, w przeciwieństwie do tekstów z innych obszarów badawczych np. filozofii” (s. 135). Stwierdzenie to nie współgra z późniejszymi ustaleniami; dalsze, szczegółowe analizy zawarte w podrozdziałach (*Deweyowska koncepcja wychowania* i *Szkoła w ujęciu Deweya*) odnoszą się do pragmatystycznej teorii badania i jednolitej teorii doświadczenia, wyraźnie mieszcząc się w obszarze filozofii wychowania i edukacji. Deweyowski progresywizm pedagogiczny podkreśla kluczową dla działalności filozoficznej rolę edukacji i jest to oczywiste dla Autorki, która wyczerpująco uzasadnia również tezę, zgodnie z którą Deweyowski system pedagogiczny zgodny jest z ogólną koncepcją filozofii amerykańskiego pragmatysty” (s. 147). I tu również badanie tego jakże ważnego dla Deweya obszaru jego filozofii przez pryzmat zagadnienia komunikacji okazuje się właściwym rozstrzygnięciem metodologicznym. Autorka analizując Deweyowską koncepcję wychowania i edukacji,

wydobywa aktualność postulowanej formy i treści nauczania w oparciu o jednostkowe i grupowe ideały, tak istotne dla rozwoju demokracji deliberatywnej.

Zaskakujące jest umiejscowienie podpunktu *Deweyowskie rozumienie sztuki* w obrębie problematyki dotyczącej Deweyowskiej koncepcji wychowania. Lepiej byłoby uczynić z tego odrębny podrozdział odnoszący się do centralnej w pragmatyzmie Deweya kwestii doświadczenia. Doświadczenie estetyczne – integralne i całościowe, najbardziej efektywne w sensie zarówno poznawczym, jak też praktycznym i emocjonalnym – jest wszak dla niego kwintesencją wszelkiego doświadczenia. Nie zawężając swoich analiz do społecznych konsekwencji sztuki i doświadczenia estetycznego, Autorka skupia się jednak, konsekwentnie wydobywając aspekt komunikacyjny sztuki, na jej aktywnej sile umożliwiającej wywieranie realnego wpływu społecznego (s. 163). Udowadnia, że koncepcję Deweya można zastosować zwłaszcza w tych obszarach społecznych, gdzie zawodzi tradycyjny sposób edukowania (rasizm, homofonia, nierówności społeczne, nietolerancja religijna). Sztuka obecna w codziennym doświadczeniu jest tu potraktowana jako podstawa autentycznego porozumienia między ludźmi, jako najbardziej uniwersalna, najswobodniejsza i stosunkowo najmniej zawodna forma komunikacji. Autorka wskazuje zarazem na ograniczenia Deweyowskiej tezy o komunikacyjnym charakterze sztuki i ujęcia sztuki jako komunikatu istotnego ze społecznego punktu widzenia, ukazując, że Dewey niejednokrotnie przecenia jednoczącą i integrującą rolę sztuki.

Dla Deweya wychowanie, sztuka i demokracja to sposób życia, dążenie do doświadczenia rzeczywistego umożliwiającego wzrost i spełnienie poprzez wyzwalamie i rozwój potencjalności wszystkich jednostek. Ostatnia część rozdziału III poświęcona jest Deweyowskiej koncepcji demokracji i obejmuje trzy pokrewne obszary problemowe: wychowanie demokratyczne, stary i nowy indywidualizm, idealne społeczeństwo. Autorka wydobywa z zawartości poglądów filozoficznych amerykańskiego myśliciela i rekonstruuje jego celną i wciąż aktualną krytykę „ideologii indywidualistycznego liberalizmu”. Dużą wartość posiadają prowadzone tu krytyczne rozważania na temat możliwości pogodzenia Deweyowskiego programu indywidualnej samorealizacji z tezą głoszącą ścisłą zależność ludzkiego samorozwoju od otoczenia społecznego. Kluczem do pogodzenia indywidualizmu i pluralizmu z

wartościami wspólnotowymi jest efektywna komunikacja, w której Dewey upatruje najważniejsze narzędzie transformacji dotychczasowej sytuacji społeczno-politycznej. Poruszając się sprawnie w zakreslonych w tym rozdziale obszarach badawczych, Autorka podejmuje problemy społecznej kooperacji i wspólnotowego życia, podstawowe dla filozofii Deweya, wyraziciela „ducha wolnej komunikacji”. Ukazując, w jaki sposób ów duch przenika wszystkie obszary jego filozofii społecznej, skupia się na ideale Wielkiej wspólnoty, republiki opartej na „powszechnym człowieczeństwie”, urzeczywistnianej w naturalnej nie-politycznej czy nawet a-politycznej przestrzeni komunikacji i zaufania, bardziej podstawowej, niż system organów niezbędnych do funkcjonowania wspólnego życia. Kooperatywny sposób życia, zbieżne i komunikowalne doświadczenie jest według Deweya „stemplem probierczym demokracji”. Świat ludzkiego doświadczenia to nie tylko miejsce, ale przede wszystkim sfera publiczna, która nie jest ukonstytuowana przez żadną zewnętrzną wobec niej siłę, lecz przez wielokierunkową komunikację jej uczestników. Deweywskie rozumienie komunikacji zyskuje – co Autorka kompetentnie ukazuje – pełny obraz w połączeniu z rozważaniami na temat wychowania, sztuki i demokracji.

Katarzyna Młynek potrafiła przekonująco i w sposób oryginalny dowieść, że tytułowe zagadnienie jej pracy tworzy systematycznie centralną i podstawową problematykę twórczości i działalności Johna Deweya. Kategoria komunikacji pozwala Autorce płynnie operować w rozmaitych horyzontach tematycznych filozofii Deweya. Taka perspektywa badawcza, do tej pory na ogół pomijana w badaniach nad pragmatyzmem Deweya, pozwala lepiej ogarnąć jego bogate i wszechstronne dzieło, tworzone przez siedem dekad i umiejscowić problematykę komunikacji wśród głównych, systematycznie rozwijanych tematów i zagadnień – takich, jak pragmatystyczny naturalizm, jednolita metoda badawcza, teoria zunifikowanego doświadczenia, naturalistyczna metafizyka, filozofia społeczna liberalizmu, progresywizm pedagogiczny.

Katalog najważniejszych zalet i uwag krytycznych został już wypełniony w trakcie omawiania układu i zawartości merytorycznej pracy. Jest w nim również miejsce dla uchybień związanych z pisownią i redakcją, doprawdy drobnych i rzadkich, jako że praca reprezentuje pod tym względem wysoki poziom. Konfuzję wprowadza

stwierdzenie, że „komunikację można potraktować jako fundament antyfundacjonalistycznej filozofii Deweya” (s. 180). Pominąwszy nazbyt osobliwe tłumaczenie odpowiedniego terminu angielskiego, stwierdzenie Autorki można uznać za wynik nieuwagi, gdyż w toku całej pracy przekonująco broni tezy, iż pragmatyzm Deweya jest projektem filozofii antyfundamentalistycznej. Wśród kwestii ważnych dla pełnego obrazu tytułowej problematyki i nie rozwiniętych w rozprawie w stopniu, na jaki one zasługują (szczególnie w przypadku ogłoszenia rozprawy drukiem), znajduje się Deweyowski projekt zunifikowanego języka oraz ważna funkcja komunikacyjna, która przyznana zostaje filozofii i filozofom jako przewodnikom („oficerom łącznikowym”) do najbardziej pierwotnego i bezpośredniego doświadczenia egzystencjalnego.

Autorka stosuje zamiennie określenia „ujęcie rytualne” i „rytualne ujęcie” („ujęcie transmisyjne”, „transmisyjne ujęcie”), co jest oczywiście zabiegiem technicznym, jednak kiedy mowa o tekstach naukowych, że reprezentują „rytualne podejście do badania komunikacji”, należy wziąć pod uwagę pozycję przymiotnika kategoryzującego. Podobne wątpliwości budzą określenia w rodzaju „orkiestralne koncepcje komunikacji”, chociaż wiadomo, że chodzi w nich o uwypuklenie znaczenia i roli całej sytuacji i interakcji zachodzących w jej ramach. *Ethics* to dzieło napisane wspólnie z Jamesem H. Tuftsem, co powinno być zaznaczone zarówno w tekście, jak też w bibliografii (nawet jeśli Autorka powołuje się na rozdziały napisane przez Deweya). Autorka nie podaje powodów, dlaczego korzysta z angielskiego, a nie z polskiego przekładu *De doctrina Christiana* św. Augustyna. Wszystkie te uwagi nie wpływają jednak na pozytywny odbiór pracy. Zdarzające się powtórzenia nie zaburzają procesu badawczego, lecz służą podtrzymaniu kontekstu uzasadniania tez autorskich, stanowiących – podobnie jak pytania kierowane pod adresem filozofii Deweya – oryginalny wkład do badań nad pragmatyzmem.

W świetle ocenianej rozprawy twórczość filozoficzna amerykańskiego pragmatysty odnosi się do sztuki komunikacji w jej rozmaitych interaktywnych konstelacjach, w żywym świecie interakcji, przy uwzględnieniu rozmaitych czynników, które oddziałują na procesy porozumiewania się. Opanowanie warsztatu naukowego znajduje wyraz w realizacji przyjętego celu badawczego, realizowanego zgodnie z

kolejnością poszczególnych rozdziałów. Praca doktorska Pani Katarzyny Młynek wychodzi naprzeciw oczekiwaniom pokładanym w tego typu pracach, spełniając zarazem wymagania ustawowe stawiane im na tym etapie przewodu doktorskiego. Wnoszę do Rady Naukowej Wydziału Filozoficznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego o dopuszczenie Pani mgr Katarzyny Młynek do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Przewodniczący K. J. J. J.